

MARIA GAGACKA*, AGNIESZKA ZABOROWSKA**

Nieformalne sieci wsparcia rodziny w warunkach kryzysowych na przykładzie pandemii COVID-19

Informal Family Support Networks in Crisis Settings on the Example of the COVID-19 Pandemic

Abstrakt

Celem artykułu jest ukazanie sieci nieformalnego wsparcia rodzin w okresie pandemii i ich trwałości w okresie post-pandemicznym. Empiryczną podstawą artykułu są badania własne autorek, przeprowadzone na przełomie 2022 i 2023 roku na próbie 548 respondentów. W badaniach zdiagnozowano czynniki determinujące udział w sieciach wsparcia w warunkach kryzysowych oraz trwałość nowych form współpracy sieciowej. W opracowaniu wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego. Zebrane dane opracowano statystycznie z wykorzystaniem programu Statistica 8.0. Przeprowadzono miary tendencji centralnej i wyznaczono różnice między średnimi arytmetycznymi badanych cech oraz analizę czynnikową. Na jej podstawie skonstruowano model pomiarowy czynników determinujących uczestnictwo w sieci wsparcia i jej trwałość.

Słowa kluczowe: wsparcie społeczne, sieci wsparcia, trauma społeczna, sprawstwo społeczne, społeczność lokalna

Abstract

The article aims to show the informal family support networks during the pandemic and their durability in the post-pandemic period. The empirical basis of the article is the authors' research, conducted in late November and early December 2022, on a sample of 548 respondents. The research diagnosed

* Dr Maria Gagacka – Katedra Nauk o Państwie i Polityce Społecznej, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Radomski im. K. Pułaskiego, e-mail: m.gagacka@uthrad.pl, ORCID: 0000-0003-1274-4886.

** Dr Agnieszka Zaborowska – Katedra Praw Człowieka i Pracy Socjalnej, Instytut Nauk Socjologicznych, Wydział Nauk Społecznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, e-mail: agnieszka.zaborowska@kul.pl, ORCID: 0000-0003-2568-2688.

the factors determining participation in support networks in crisis settings and the durability of new forms of network cooperation. The study used the diagnostic survey method. The collected data were analysed using Statistica 8.0. Central tendency measures were carried out, and differences between the arithmetic means of the examined features and factor analysis were determined. On its basis, a measurement model of factors determining participation in the support network and its durability was constructed.

Keywords: social support, support networks, social trauma, social agency, local community

Kryzys jako podstawa do aktywacji sieci – uwagi wstępne¹

Zmiana społeczna odnosi się do licznych aspektów życia społecznego, takich jak kultura, instytucje, rodziny, relacje społeczne, normy, technologia czy ekonomia. Pojęcie to jest kluczowe dla socjologii, ponieważ pomaga zrozumieć, jak społeczeństwa rozwijają się, ewoluują i adaptują się do zmieniających się warunków. Zmiana społeczna może być spowodowana różnymi czynnikami, takimi jak: innowacje technologiczne, zmiany demograficzne, konflikty społeczne, migracje ludności, wpływ globalizacji czy kryzys społeczny. Analiza zmian społecznych umożliwia socjologom lepsze zrozumienie dynamiki społecznej i procesów, które kształtują życie jednostek i społeczeństw jako całości. Ponadto pojęcie zmiany społecznej pozwala na badanie wpływu tych zmian na różne grupy społeczne oraz na identyfikację potencjalnych wyzwań i możliwości wynikających z tych przemian. Zmiana społeczna i jej wpływ na zachowania i postawy jednostek oraz grup jest jednym z najważniejszych i najbardziej zróżnicowanych obszarów badań we współczesnej socjologii².

Przeobrażenie społeczne to jedno z kluczowych terminów, które socjologia bada od XIX wieku. Według Sztompki przeobrażenie społeczne oznacza „różnicę pomiędzy stanem systemu społecznego (grupy, organizacji) w jednym określonym momencie czasu a jego stanem w innym określonym momencie”³. Autor wskazuje, że wcześniejszy oraz późniejszy stan mogą różnić się pod wieloma względami, między innymi:

- a) składem systemu – liczba członów systemu może się zmienić,
- b) strukturą systemu – relacje między jego elementami (np. nowe koneksje, normy czy wartości, zmiany w strukturze władzy),
- c) funkcjami pełnionymi przez składowe społeczeństwa (np. specjalizacja instytucji),

¹ Por. K. Lenart-Kłoś, M. Szyszka, A. Zaborowska, *Coping Strategies of Social Service Clients over the Course of the COVID-19 Pandemic: Qualitative Research on Social Workers in Poland*, „Health & Social Care in the Community” 2023, DOI: 10.1155/2023/7279613.

² Por. Z. Bokszański, *Zmiana społeczna i jednostka we współczesności*, „Przegląd Socjologiczny” 2016, nr 3 (65), s. 9–22.

³ P. Sztompka, *Socjologia*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2003, s. 437–438.

- d) granicami systemu, np. fuzja, rozszerzenie lub wprowadzenie nowych elementów systemu),
 e) otoczeniem systemu⁴.

Niespodziewana i gwałtowna zmiana w tkance społecznej często nosi znamiona kryzysu lub nawet traumatycznych doświadczeń. Trauma społeczna jest kluczem do zrozumienia zachowań i sposobów funkcjonowania zarówno jednostek, jak i grup społecznych oraz systemów. Socjologia skupia się zwłaszcza na badaniu zbiorowych traum, które różnią się od indywidualnych traum poprzez swoje oddziaływanie na szerszą skalę społeczną. Mowa tu o sytuacjach, w których całe społeczeństwa doświadczają kryzysu. Przykładem takiej sytuacji jest pandemia COVID-19. Zmiany traumatyczne na poziomie społecznym mają wpływ na różnorodne aspekty życia, od funkcjonowania systemów społecznych na szeroką skalę, po codzienne doświadczenia jednostek⁵.

Niniejszy artykuł koncentruje się na rezultatach zmiany społecznej, mających odzwierciedlenie w zachowaniach i postawach jednostek wobec przyjmowania i dostarczania pomocy w rodzinie.

Rozumienie zmiany wywołanej kryzysem lub traumą może być odbierane zarówno pozytywnie, jak i negatywnie. Zmiana spowodowana kryzysem często niesie za sobą niechciane, negatywne konsekwencje w różnych obszarach życia społecznego. Natomiast zmienność, która zakłóca normalny przebieg życia społecznego i stanowi wstrząs dla członków społeczeństwa, w tym rodzin, definiuje traumę społeczną. Znaczące cechy zmiany traumatycznej obejmują: nagły, szybki, gwałtowny charakter, krótkotrwałość, zaskakujący wymiar, szeroki zasięg, głęboki wpływ, radykalność oraz oddziaływanie na zachowania, wartości, normy i przekonania. Wszystkie te aspekty można śmiało odnieść do zmian wywołanych przez pandemię COVID-19. Zmiana traumatogenna, nawet jeśli jest postępową, to nadal negatywnie wpływa na jednostki, zakłócając ich równowagę i poczucie bezpieczeństwa⁶. Zdarzenia traumatogenne mają pochodzenie zewnętrzne w stosunku do jednostki, są odczuwane jako narzucone jednostce z zewnątrz⁷. Mogą być przez to odczuwalne jako bardzo trudne i krzywdzące. W kontekście ludzkich potrzeb w sytuacjach kryzysowych lub traumatycznych istotne stają się systemy wsparcia, kanały otrzymywanej pomocy oraz znaczenie sieci wspierających, strategie radzenia sobie oraz postawy wobec traumy. Prosta typologia strategii radzenia sobie z kryzysem dzieli zachowania na indywidualne i zbiorowe. Jedne i drugie można odnieść do warunków rodziny. Indywidualne

⁴ Tamże.

⁵ Tamże, s. 438.

⁶ Tenże, *Trauma wielkiej zmiany. Społeczne koszty transformacji*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2000, s. 23.

⁷ A. Mielczarek-Żejmo, *Pojęcie traumy w naukach Społecznych*, „Kultura i edukacja” 2005, nr 1, s. 7–21.

zachowania można potraktować jako wewnątrzrodzinne strategie wsparcia i udzielanie sobie pomocy. Natomiast zachowania zbiorowe można traktować jako szersze systemy wspierające rodziny w warunkach kryzysowych/trudnych. Niniejszy artykuł koncentruje się na drugim zagadnieniu. Analizie zostają poddane sieci wsparcia rodziny, które aktywują się w warunkach rozumianych jako społecznie trudne, mające znamiona traumatogenicznej zmiany.

Sytuacje, które stanowią wyzwanie dla rodziny i skutkują zmianami, mogą mieć charakter wewnątrzrodzinny lub zewnętrzny wobec rodziny. Ich cechą wspólną są silne pozytywne lub negatywne emocje, pojawiające się w rodzinie. Wśród kontekstów zewnętrznych, które dezorganizują lub reorganizują życie rodzinne, są: zmiany polityczne, społeczne, ustrojowe, prawne, gospodarcze, konflikty zbrojne, gwałtownie zmieniające się warunki życia, zachwiane bezpieczeństwo⁸. Bez wątplenia w powyższe sytuacje wpisuje się pandemia COVID-19, która dotknęła w jakiś sposób niemalże każdą rodzinę⁹. Sytuacja pandemiczna stała się sytuacją trudną, której konsekwencje były wielowymiarowe szczególnie w kontekście życia rodzinnego¹⁰. Obejmowała bowiem swoim zasięgiem sfery: zdrowotną, ekonomiczną, edukacyjną, zawodową, kulturalną, społeczną, które są naturalnym środowiskiem do życia i funkcjonowania rodzinnego.

W Polsce 20 marca 2020 roku oficjalnie poinformowano o wdrożeniu stanu epidemii, co spowodowało rewolucję w funkcjonowaniu polskich rodzin¹¹. Przejście z edukacji stacjonarnej na zdalną wymusiło dostosowanie warunków domowych do wymagań uczestniczenia w trybie szkoły online. Dodatkowo przejście rodziców na pracę w systemie zdalnym czyniło trudności, chociażby dostępności do sprzętu, utworzenia warunków i dodatkowej przestrzeni. Ulokowało to zarówno rodziców, jak i opiekunów dzieci w szczególnie ciężkim położeniu. Praca zdalna dawała co prawda możliwość połączenia działań zawodowych z opieką nad dziećmi, lecz ciągła obecność dzieci w domu, potrzeba pomocy w nauce, zagwarantowanie sprzętu, a nawet organizacja czasu wolnego stały się dużym wyzwaniem¹². Ograniczenia bezpośrednich zewnętrznych kontaktów społecznych spowodowały, że dla wielu rodzin relacje społeczne ograniczyły

⁸ Por. J. Siewiora, *Rodzina jako świadek wartości w okresie pandemii. Szkic aksjologiczny*, „Roczniki Pedagogiczne” 2021, nr 2 (13), s. 91–106.

⁹ Por. D. Opozda, *System rodzinny wobec sytuacji trudnej spowodowanej pandemią COVID-19 – perspektywa pedagogiczna*, w: *Rodzina i szkoła wobec pandemii COVID-19*, red. A. Regulska, M. Czarnecka, A. Najda, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2021, s. 11–21.

¹⁰ Por. A. Kotlarska-Michałska, *Wielopropblematowość sytuacji kryzysowych a system wsparcia*, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja” 2022, nr 1 (21), s. 17–38.

¹¹ M. Malarecki, K. Suliga, *Pracujący rodzice w dobie pandemii COVID-19 – wyzwania i perspektywy*, w: *Rodzina i szkoła wobec pandemii COVID-19*, red. A. Regulska, M. Czarnecka, A. Najda, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2021, s. 33–41.

¹² Por. A. Buchner, M. Majchrzak, M. Wierzbicka, *Edukacja zdalna w czasie pandemii. Raport z badań*, Centrum Cyfrowe, Warszawa 2020; G. Ptaszek, G.D. Stunża, J. Pyżalski i in., *Edukacja zdal-*

się wyłącznie do kontaktów wewnątrzrodzinnych¹³. Sytuacja taka stanowi wyzwanie dla rodzin i często ma pozytywne skutki, ale stwarzać może również zagrożenie ujawnienia się lub pogłębienia negatywnych zjawisk w relacjach rodzinnych. Wspólne, stałe przebywanie w jednym miejscu może prowadzić do agresji, różnych przejawów przemocy, nadmiaru emocji, odczuwania konsekwencji braku przestrzeni, sytuacji konfliktowych. W takim wypadku relacje rodzinne w jednych rodzinach się umacniają, w innych osłabiają, w zależności od wcześniejszych sytuacji w rodzinie.

Zwiększony poziom ryzyka w fazie COVID-19 dla osób starszych spowodował, że wiele rodzin podjęło decyzję o ograniczeniu lub czasowym zerwaniu kontaktów z dziadkami i innymi krewnymi, którzy przed pandemią wspierali swoich bliskich w opiece nad dziećmi czy w codziennym funkcjonowaniu. Okres pandemii warunkował również troskę o osoby starsze. Wsparcie w wykonaniu podstawowych czynności w postaci zakupów, dodatkowej opieki, nie były oczywiste jak dotychczas¹⁴.

Podsumowując, należy stwierdzić, że warunki pandemii wymusiły na rodzinach konieczność zmagania się z nieoczekiwanymi i trudnymi wyzwaniami, które ujawniły deficyty kompetencji niezbędnych w warunkach kryzysowych, wymusiły transgresję i konieczność zmiany dotychczasowych stylów życia, pogłębiły, wywołały niepewność, lęk, poczucie straty, a często też nasiliły dysfunkcje rodziny, co z kolei wzmoгло potrzeby wsparcia sieciowego.

Wsparcie społeczne i sieci wsparcia

Kategoria wsparcia społecznego już od wielu lat jest przedmiotem badań społecznych prowadzonych w różnych kontekstach i w obrębie różnych kierunków badawczych. Psychologiczna perspektywa społeczności ogranicza wsparcie społeczne do jakościowych cech związków interpersonalnych. W szerokim kontekście badawczym skonkretyzowane zostało w kategoriach integracji społecznej i więzi społecznych. Z perspektywy pomocy społecznej jest ono rozważane jako

na: co stało się z uczniami, ich rodzicami i nauczycielami, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2020.

¹³ Por. J. Mariański, S.H. Zaręba, *Rodzina jako wartość w czasie pandemii*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2021, nr 2 (13), s. 5–21; S.H. Zaręba, M. Choczyński, *Rodzina i religia w czasie pandemii. Raport z ogólnopolskich badań socjologicznych PPPIW wśród młodzieży akademickiej w 2020 roku*, „Collectanea Theologica” 2020, nr 4 (90), s. 157–172.

¹⁴ J. Młyński, *Rodzina w sytuacji pandemii koronawirusa COVID-19 jako wyzwanie dla polityki lokalnej*, w: *Wyzwania dla polityki społecznej w kontekście pandemii koronawirusa*, red. N. Piкуła, M. Grewiński, E. Zdebska i in., Wydawnictwo „Scriptum”, Kraków 2020, s. 69–88.

specyficzna forma działań pomocowych¹⁵. Jej wymiar pragmatyczny, zredukowany zostaje do zaspokojenia potrzeb jednostek w trudnych sytuacjach życiowych, będący konsekwencją przynależności jednostek do sieci społecznych¹⁶.

Wielowymiarowość tej kategorii ujawnia wielość i złożoność jego klasyfikacji. H. Sęk i R. Cieślak wyróżniają dwa rodzaje wsparcia społecznego: strukturalne, ukazujące obiektywne zachowanie jednostek w środowisku, w którym żyją, oraz funkcjonalne będące cechą relacji interpersonalnych. Wsparcie strukturalne autorzy definiują jako „obiektywnie istniejące i dostępne sieci społeczne, które wyróżniają się od innych sieci tym, że poprzez fakt istnienia więzi, kontaktów społecznych, przynależności pełnią funkcję pomocną wobec osób znajdujących się w trudnej sytuacji”¹⁷. Wskazują zarazem jego atrybuty. Są nimi dostępność sieci mierzona subiektywnie lub obiektywnie ustaloną liczbą kontaktów, szybkością i łatwością ich podjęcia, bliskością terytorialną, homogenicznością lub heterogenicznością oznaczającą podobieństwo albo zróżnicowanie, symetrycznością, odwzajemnianiem oraz poziomem prospołeczności zwłaszcza altruizmem. Z kolei funkcjonalny zarys wsparcia opisuje je jako rodzaj interakcji społecznej, która zostaje podjęta przez jednego lub obu uczestników w sytuacji problemowej, stresowej lub krytycznej. Badacze podkreślają, że dla skuteczności tej wymiany społecznej istotna jest odpowiedniość między rodzajem i wielkością udzielanego wsparcia i potrzebami odbiorcy, a celem interakcji wspierającej jest podtrzymanie i zmniejszenie stresu lub kryzysu¹⁸. Analiza procesów wspierania jednostek w takich sytuacjach pozwala na wyodrębnienie różnych treściowo rodzajów wsparcia. Zawsze jednak traktowane są komplementarnie i mają za zadanie spełnić w stosunku do podmiotu wspieranego takie funkcje jak: dostarczenie pozytywnych emocji, porady, informacji, opieki, ugruntowaniu poczucia własnej wartości i samooceny, wzmocnieniu zaufania do siebie i innych oraz poczucia przynależności i więzi społecznej¹⁹.

H. Sęk zwraca uwagę, że ważnym aspektem jest nie tylko przekonanie jednostek o tym, na kogo i w jakim zakresie mogą liczyć, lecz także dostępność tej pomocy. Relacyjny charakter wsparcia sprawia, że do badania jego wpływu

¹⁵ B. Wojciszke, *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2002, s. 475.

¹⁶ M. Gagacka, *Wartość czy instrument w lokalnej polityce społecznej*, w: *Wokół polityki społecznej*, red. K. Głębicka, M. Grewiński, Wydawnictwo Politechniki Radomskiej, Polskie Towarzystwo Polityki Społecznej, Radom–Warszawa 2008, s. 143–168.

¹⁷ H. Sęk, R. Cieślak, *Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne*, w: *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*, red. H. Sęk, R. Cieślak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 15.

¹⁸ H. Sęk, *Wprowadzenie do psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007, s. 268.

¹⁹ Taż, *O wieloznacznych funkcjach wsparcia społecznego*, w: *Psychologia kliniczna i psychologia zdrowia*, red. I. Cierpiałkowska, H. Sęk, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 2001, s. 13–32.

można zastosować podejście sieciowe. Rozszerza to obszary badawcze, równocześnie sprawia, iż przyjmuje się założenie, że elementarnym składnikiem rzeczywistości społecznej są powiązania między podmiotami. Analiza tych powiązań pozwala trafnie wyjaśniać jednostkowe i zbiorowe działania oraz ich efekty²⁰. Pojęcie sieci jest bardzo pojemne i nadaje się do opisu różnych form uspołecznienia. Sieć społeczna to struktura składająca się z osób lub organizacji, zwanych węzłami, które są połączone przez jeden lub więcej typów relacji, takich jak przyjaźnie, współpraca zawodowa, wymiana informacji, więzi rodzinne czy inne formy interakcji społecznej. Te powiązania tworzą złożony układ, który można analizować, by zrozumieć, jak informacje, wpływy i działania rozprzestrzeniają się w grupie. Sieci społeczne ułatwiają przekazywanie informacji między osobami i grupami, co jest kluczowe w zarządzaniu, edukacji czy rozprzestrzeleniu innowacji. Są także źródłem wsparcia emocjonalnego, informacyjnego i materialnego dla swoich członków. Przynależność do sieci może wzmacniać poczucie tożsamości i przynależności, co jest ważne dla samopoczucia psychicznego. W trudnych sytuacjach sieci społeczne mogą mobilizować zasoby, aby wspierać swoich członków w potrzebie. Co jest również bardzo ważne, sieci mogą regulować zachowanie swoich członków poprzez normy społeczne i oczekiwania, co ma wpływ na konformizm i zachowania grupowe. Użyteczność tego podejścia wynika z faktu, iż sieci są wyjątkowo elastyczną strukturą, która pozwala błyskawicznie dostosowywać partnerów i formy współpracy do zmieniającego się otoczenia. To też sprawia, iż mogą one być budowane lokalnie, ale mogą również być tworzone wokół innych filarów takich jak np. wspólne zainteresowania²¹.

Interesującą i inspirującą badawczo koncepcję aktora sieci upowszechnił na polskim gruncie Andrzej Nowak. Rozwinął teorię prekursorów tego podejścia Bruno Latoura, Michela Callona oraz Johna Law. Teoria ta powstała we Francji w latach 80. XX wieku i jest jednym z kluczowych podejść w ramach nauk społecznych i humanistycznych, które zajmują się analizą relacji między ludźmi, technologiami i obiektami. Opiera się na założeniu, że zarówno ludzie, jak i nieludzkie obiekty (technologie, artefakty, inne organizmy etc.) działają jako aktywni uczestnicy sieci społecznych, tworząc złożone wzorce powiązań i oddziałując na siebie nawzajem. Autorzy sformułowali szereg założeń, tworzących fundamenty tej teorii. Podkreślali oni, że zarówno ludzie, jak i przedmioty (np. technologie, naturalne elementy, artefakty) mają zdolność do wpływania na sieci społeczne i powinny być traktowane jako równorzędne siły w teoretycznych rozważaniach. We wspomnianej teorii aktor nie jest rozumiany

²⁰ T. Sozański, *Sieć społeczna*, w: *Encyklopedia socjologii*, t. 4, Oficyna Naukowa, Warszawa 2002, s. 28.

²¹ M. Theiss, *Perspektywa sieci społecznych w badaniach lokalnej polityki społecznej*, „Problemy Polityki Społecznej Studia i Dyskusje” 2013, nr 3 (22), s. 105–111.

tylko jako pojedyncza osoba; może to być również grupa ludzi, organizacja lub technologia czy tekst. Aktorzy działają w sieciach, które są dynamicznymi strukturami złożonymi z wielu połączonych aktorów. Sieci te nie są statyczne, ale ciągle się zmieniają, adaptują i ewoluują w odpowiedzi na działania aktorów. Ważny podkreślenia jest fakt, że aktorzy przekształcają swoje interesy i tożsamości w celu uzyskania wsparcia innych aktorów w sieci. Proces ten pokazuje, jak idee i inicjatywy są przekształcane w działania, które angażują różne strony. Jednakże działania w sieci często prowadzą do nieprzewidzianych skutków. To oznacza, że nawet dobrze zaplanowane interwencje mogą mieć rezultaty, które były nieoczekiwane dla aktorów inicjujących te działania²².

Andrzej Nowak opracował wiele koncepcji dotyczących dynamiki społecznej. W swoich pracach podkreśla, że zarówno ludzie, jak i obiekty (nazywane aktorami lub agentami) mają zdolność do działania w sieciach społecznych i technologicznych, współtworząc rzeczywistość społeczną. Nowak bada, jak różne procesy społeczne, takie jak opinie, emocje czy zachowania, są modelowane i wpływają na grupy ludzkie i większe społeczeństwa²³. Autor skupia się na idei, że zarówno ludzie, jak i obiekty (nazywane aktorami lub agentami) mają zdolność do działania w sieciach społecznych i technologicznych, współtworząc rzeczywistość społeczną. Warto podkreślić, iż sieci, niezależnie od tego, czy budowane są na podstawie styczności przestrzennych, jak i wychodzących poza wspólnotę zamieszkania, mogą łączyć grupy o zróżnicowanych potrzebach i zasobach. Nie można przewidzieć, jak sieci relacji będą wykorzystywane w trudnych sytuacjach. Instrument ten może być pomocny i efektywny przywracając poczucie sprawstwa, podnosząc samoocenę i poprawiając dobrostan jednostek. Z drugiej zaś strony może uzależniać od pomocy, stygmatyzować jednostki, prowadząc tym samym do zmniejszenia kompetencji do samodzielnego rozwiązywania problemów.

Cel i wyniki badań własnych

Wśród warunków skuteczności nieformalnych sieciowych form pomocy społecznej w środowisku lokalnym ważną rolę odgrywa ich dostępność oraz trwałość relacji pomocowych. Uwzględniając deinstytucjonalizację jako nowy kierunek budowania ładu instytucjonalnego w pomocy społecznej, celem badania będącego empiryczną podstawą niniejszego opracowania jest analiza czynników determinujących uczestnictwo w nieformalnych sieciach wsparcia

²² Por. B. Latour, *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*, Oxford University Press, Oxford 2007.

²³ A.W. Nowak, *Ontologia a aksjologia – co możemy zyskać, a co stracić, używając teorii aktora-sieci? Diagnoza wstępna*, „Prace Kulturoznawcze” 2015, t. 18, s. 65–79.

społecznego w środowisku lokalnym. Autorki nie uwzględniały czynników osobowościowych aktorów społecznych. W badaniach skoncentrowano się na identyfikacji dostępnych w okresie pandemii nieformalnych form wsparcia rodzin, wzajemności wsparcia udzielanego i otrzymywanego oraz trwałości nowych form współpracy sieciowej z czasów pandemii w warunkach post pandemicznych, a także wpływie orientacji wspólnotowej na gotowość do działań wspierających i integrujących wspólnotę. Biorąc pod uwagę bogatą literaturę przedmiotu dotyczącą form wsparcia i ich adekwatności w powiązaniu ze społecznymi charakterystykami badanych²⁴, w naszych analizach położono nacisk na korelacje pomiędzy przekonaniem respondentów dotyczącym ich powinności względem członków społeczności a zaangażowaniem w działalność pomocową i orientacją wspólnotową. Badano też związek pomiędzy instytucjonalnymi formami wsparcia rodzin, polityką rodzinną a przekonaniem o trwałości skłonności ludzi do wspierania innych w warunkach postpandemicznych. Kwestionariusz zawierał 36 pytań i metryczkę. W odniesieniu do form wsparcia i podmiotów konstruujących sieć zastosowano pytania otwarte, natomiast w celu zbadania przekonań i opinii respondentów w kwestionariuszu wykorzystano skalę Likerta. Próba została dobrana warstwowo, nie spełnia kryteriów reprezentatywności ze względu na regionalizm próby, ale odzwierciedla strukturę ludności w badanym subregionie radomskim (powiat radomski, zwoleński, lipski, kozienicki, białobrzegi, przysuski, szydlowiecki). W niniejszym opracowaniu omówione zostaną wybrane cele szczegółowe badania.

Głównym problemem badawczym jest odpowiedź na pytanie: Jakie czynniki (poza osobowościowe oraz cechy społeczne/metryczkowe) charakteryzujące badanych determinują uczestnictwo w sieci wsparcia i jak wpływają na trwałość zaangażowania pomocowego w warunkach post pandemicznych? W badaniach przyjęto, że wsparcie społeczne to „obiektywnie istniejące i dostępne sieci społeczne, które wyróżniają się od innych sieci tym, że poprzez fakt istnienia więzi,

²⁴ Por. M. Danecka, J. Matejek, J. Mirosław, *Dylematy rodzinnej pieczy zastępczej w czasie pandemii COVID-19 – Analiza jakościowa*, „Polityka Społeczna” 2021, nr 4 (565), s. 1–7; M. Żywno, *Wolontariat w dobie pandemii COVID-19*, „Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne” 2021, t. 38, s. 131–144; B. Kosewska, K. Kruś-Kubaszewska, *Wolontariat w obliczu pandemii – stan, możliwości oraz wyzwania dla pokolenia X, Y, Z*, „Praca Socjalna” 2021, nr 4 (36), s. 205–223; W. Knieć, T. Marcysiak, E. Piszczek, *Wiejskie organizacje pozarządowe w Polsce w czasie pandemii COVID-19*, „Kwartalnik Trzeci Sektor” 2022, nr 1–2 (61–62), s. 36–50; R. Necel, *Lokalna wspólnota wobec kryzysu wywołanego pandemią COVID-19 na przykładzie doświadczeń współpracy pracowników wielkopolskich instytucji pomocy społecznej z lokalnym partnerami*, „Rozwój regionalny i polityka regionalna” 2022, nr 5 (62), s. 13–29; B. Ziębińska, *Pomoc ludziom starszym w czasie pandemii*, w: *Wyzwania dla polityki społecznej w kontekście pandemii koronawirusa...*, s. 51–72; M. Iwińska, J. Matejek, *Pomoc i wsparcie rodziny z doświadczeniem przemocy w czasie pandemii*, w: *Wyzwania dla polityki społecznej w kontekście pandemii koronawirusa...*, s. 89–108; W. Glac, E. Zdebska, *Wsparcie osób z niepełnosprawnościami i ich rodzin w sytuacji pandemii*, w: *Wyzwania dla polityki społecznej w kontekście pandemii koronawirusa...*, s. 109–123.

kontaktów społecznych, przynależności pełnią funkcję pomocną wobec osób znajdujących się w trudniej sytuacji²⁵. Natomiast nieformalna sieć wsparcia rozumiana jest jako wszystkie struktury współpracy pomiędzy jednostkami/aktorami nieinstytucjonalnymi.

Celem podjętych w artykule rozważań była analiza czynników udziału w sieci wsparcia i jego trwałość. Wobec tego postawiono dwie hipotezy robocze:

H1: Adekwatność udzielanego przez państwo wsparcia i przekonanie o obowiązku wspierania obywateli w sprawach socjalnych przez państwo jest czynnikiem ograniczającym trwałość powstających spontanicznie w warunkach kryzysowych sieci wsparcia nieformalnego, co nie ogranicza nieciągłej aktywności wywołanej zewnętrznymi okolicznościami kryzysowymi.

H2: Uczestnictwo w sieci nieformalnego wsparcia i jego trwałość zdeterminowane jest wieloma czynnikami, wśród których szczególną rolę odgrywa identyfikacja ze społecznością lokalną i orientacja wspólnotowa badanych.

Zebrane dane opracowano statystycznie z wykorzystaniem programu Statistica 8.0. W analizie wyników badania wykorzystano analizę czynnikową. Koncepcja ta pozwala na badanie wzajemnych relacji między dużą liczbą zmiennych i wykrywanie ukrytych uwarunkowań, które wyjaśniają ich występowanie²⁶. Zaletą analizy czynnikowej jest możliwość odkrycia optymalnej liczby zmiennych ukrytych (utajonych), które wyjaśniają wzajemne powiązania między zmiennymi obserwowalnymi. Przeprowadzono eksploracyjną analizę czynnikową, która polega na wyodrębnieniu czynników głównych i zbadaniu ich korelacji ze wszystkimi zmiennymi obserwowalnymi.

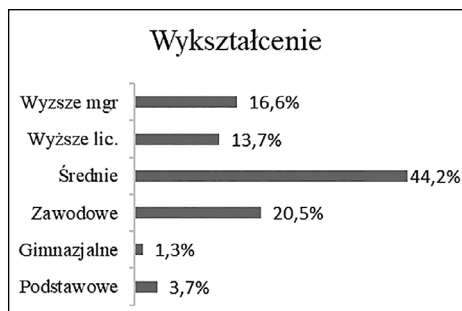
Badanie empiryczne przeprowadzono metodą ustrukturyzowanego wywiadu kwestionariuszowego na kwotowo wybranej próbie 548 respondentów subregionu radomskiego. Autorki skoncentrowały się na możliwie szerokiej reprezentacji mieszkańców wsi i miast średniej wielkości, a także zróżnicowanym statusie rodzinnym. Wśród badanych 60,0% stanowią kobiety, 40,0% mężczyźni. Uczestniczyło w nich 57,0% mieszkańców miast i 43,0% mieszkańców wsi. Szczegółowe charakterystyki badanej próby zawarte są na rysunkach 1–4.

Do określenia, jakie czynniki dominują w uczestnictwie w sieci wsparcia i jak wpływają na trwałość zaangażowania pomocowego w warunkach post pandemicznych, wyodrębniono 28 zmiennych i w pierwszym etapie przeprowadzono analizę podstawowych statystyk opisowych zmiennych obserwowalnych, mierzących cząstkowe determinanty tego uczestnictwa, których wyniki przedstawiono w tabeli 1.

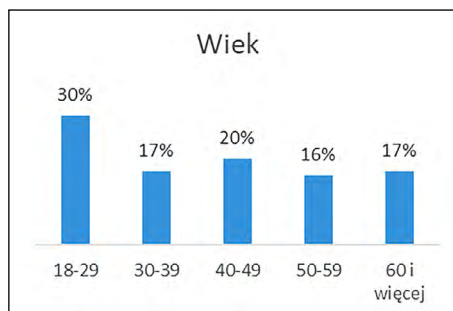
²⁵ Por. H. Sęk, R. Cieślak, *Wsparcie społeczne...*

²⁶ Por. S. Kaczmarczyk, *Badania marketingowe. Metody i techniki*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.

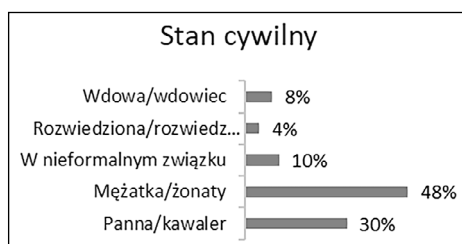
Rys. 1. Struktura badanej próby wg wykształcenia

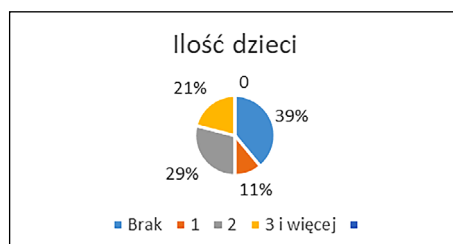
Rys. 2. Struktura badanej próby wg wieku

Rys. 3. Struktura badanej próby wg stanu cywilnego

Rys. 4. Struktura badanej próby wg ilości dzieci

Źródło: wyniki badań własnych.

Tabela 1. Statystyki opisowe zmiennych obserwowalnych mierzących wybrane determinanty wpływające na uczestnictwo w sieci wsparcia

Numer zmiennej	Nazwa zmiennej	\bar{x}	S	VS
1	Poczucie przynależności do społeczności lokalnej	3,874088	1,051083	2,823005
2	Działania na rzecz innych jako obowiązek członków zbiorowości	3,686131	1,045592	2,640539
3	Deklarowany stały i systematyczny udział w działaniach na rzecz innych	3,322993	1,164551	2,158442
4	Przekonanie, że pandemia to trauma dla rodzin i wspólnot	4,04927	1,117968	2,931302
5	Udzielanie wsparcia innym w okresie pandemii	3,686131	1,195677	2,490454
6	Doświadczenie wsparcia ze strony innych ludzi	3,677007	1,200114	2,476893

7	Adekwatność wsparcia udzielanego ze strony organizacji pozarządowych	3,286496	1,078305	2,208191
8	Adekwatność wsparcia udzielanego ze strony sąsiadów	3,277372	1,121372	2,156
9	Adekwatność wsparcia udzielanego ze strony własnej rodziny	3,744526	1,008405	2,736121
10	Adekwatność wsparcia udzielanego ze strony znajomych	3,678832	0,98385	2,694982
11	Adekwatność wsparcia udzielanego ze strony parafii	2,974453	1,235995	1,738458
12	Adekwatność wsparcia udzielanego ze strony instytucji publicznych	3,19708	1,078895	2,118185
13	Adekwatność wsparcia udzielanego ze strony państwa	2,885036	1,231635	1,653401
14	Obecne lub planowane zaangażowanie w działania wspólnotowe	2,687956	1,238948	1,449008
15	Przekonanie o trwałości skłonności ludzi do wspierania innych po pandemii	3,135036	1,033274	2,101762
16	Identyfikacja ze społecznością lokalną	3,728102	1,110435	2,617667
17	Obowiązek wpierania obywateli przez państwo vs. Socjalnych	4,198905	0,959242	3,239663
18	Prawa socjalne jako instrument realizacji dobra wspólnego i integracji	3,15146	1,230648	1,920812
19	Instytucjonalne działania pomocowe jako źródło integracji społecznej	3,127737	1,125619	2,002118
20	Powszechność i jednolitość form pomocy ze strony państwa dla obywateli	3,368613	1,37989	1,988723
21	Indywidualna odpowiedzialność za własny los	2,826642	1,322379	1,504263
22	Wspólnotowa odpowiedzialność za członków społeczności	3,251825	1,235703	2,016122

23	Preferencje indywidualnych celów życiowych nad wspólnotowymi	2,99635	1,210853	1,785497
24	Przekonanie, że wiele w życiu zależy od pomocy innych	3,536496	1,108609	2,427887
25	Poświęcenie celów własnych na rzecz innych	3,490876	1,14964	2,341236
26	Polityka rodzinna jako instrument wsparcia tradycyjnego modelu rodziny	3,656934	1,24767	2,409264
27	Obowiązek wspierania rodziców w wychowaniu przez państwo	4,056569	1,050156	3,006413
28	Wsparcie jako instrument lepszej realizacji ról rodzinnych	3,932482	1,012266	2,920216

Źródło: opracowanie własne.

Z analizy danych zawartych w tabeli 1 wynika, że średnie oceny poszczególnych zmiennych obserwowalnych określających wybrane determinanty wpływające na udział w sieci wsparcia mieściły się w przedziale od najmniejszej 2,69 dla zmiennej numer 14 odnoszącej się do obecnego i planowanego zaangażowania wspólnotowego, aż do 4,2 dla zmiennej o numerze 17 dotyczącej obowiązku wspierania obywateli przez państwo w sprawach socjalnych. Takie zróżnicowanie średnich świadczy o tym, że wszystkie badane zmienne były ocenione niejednorodnie, posiadając szereg zarówno niskich, jak i wysokich wartości. Najniższe średnie wartości uzyskały zmienne o numerach 14, 21, 13, 11, gdzie średnie wartości nie przekroczyły 3,0. Z kolei najwyższe średnie wartości uzyskały zmienne o numerach 17, 27 i 4, gdzie średnie wartości przekroczyły 4,0. Natomiast na podstawie uzyskanych odchyłeń standardowych zmiennych obserwowalnych widać, że odchylenia standardowe mieściły się w przedziale $\langle 0,98; 1,37 \rangle$. Zatem zmienne te są oceniane w sposób mało stabilny, stąd też został jeszcze dodatkowo obliczony współczynnik zmienności, który dla wszystkich zmiennych był zróżnicowany i mieścił się w przedziale $\langle 1,44; 3,24 \rangle$, co oznacza, że w większości przypadków występowała znaczna zmienność. Spośród badanych zmiennych najmniejsze zróżnicowanie odpowiedzi odnotowano dla zmiennych 13, 14 oraz 21. Wartości odchylenia standardowego wynosiły tu odpowiednio 1,23; 1,24 i 1,32. Natomiast zdecydowanie największe zróżnicowanie zmienności ocen odnotowano dla zmiennych 17, 27, gdzie przyjęły one wartości odpowiednio 3,4 oraz 3,0. Należy jednak zaznaczyć, że zmienne 16 i 18 uzyskały także jedne z wyższych średnich ocen w badaniu. Wskazuje to bardzo zróżnicowany poziom aprobaty dla obowiązków państwa w zakresie wspierania obywateli w sprawach socjalnych i wspierania rodzin w wychowaniu.

Warto także podkreślić, iż adekwatność wsparcia udzielanego przez państwo w stosunku do innych podmiotów, które je oferują, została oceniona najniżej.

W drugim etapie w celu zbadania zaobserwowanego zróżnicowania przeprowadzono analizę korelacyjną przy użyciu współczynnika Pearsona. Obliczono poziom istotności korelacji między wybranymi badanymi zmiennymi przy wykorzystaniu testu χ^2 Pearsona oraz obliczono współczynnik kontyngencji w celu ustalenia siły zależności. Weryfikując hipotezę pierwszą, przeprowadzono analizę zależności pomiędzy adekwatnością wsparcia udzielanego ze strony państwa i przekonaniem o obowiązku wspierania obywateli w sprawach socjalnych przez państwo a innymi wymienionymi w powyższej tabeli zmiennymi. Analiza korelacji pomiędzy zmienną dotyczącą adekwatności wsparcia ze strony państwa a skłonnością do zaangażowania w obecne i planowane działania wspólnotowe wynosi 0,23 i jest niska, natomiast między zmienną dotyczącą adekwatności wsparcia uzyskiwanego ze strony instytucji publicznych jest silna i wynosi 0,6. Umiarkowana korelacja łączy tę zmienną z przekonaniem, że prawa socjalne są zarówno instrumentem realizacji dobra wspólnego i integracji (0,44), jak i wiarą, że instytucjonalne działania pomocowe są źródłem integracji społecznej (0,42). Natomiast zależność między przekonaniem o obowiązku wspierania obywateli w sprawach socjalnych przez państwo a obecnym i planowanym zaangażowaniem w działania wspólnotowe jest bardzo niska i wynosi 0,08. Podobnie niska zależność dotyczy przekonania o trwałości skłonności ludzi do wspierania innych po pandemii 0,19. Analiza statystyczna pokazuje istnienie zależności między omawianymi zmiennymi. Poziom istotności $<0,05$ nie pozwala na generalizację stwierdzenia, że odnotowano wpływ przekonania o obowiązku wspierania obywateli w sprawach socjalnych przez państwo na trwałość powstających spontanicznie w warunkach kryzysowych sieci wsparcia nieformalnego. Wartość współczynnika kontyngencji w odniesieniu do obydwu zmiennych była tak zróżnicowana i mieściła się w przedziale 0,08 do 0,44, co oznacza, że siła związku pomiędzy adekwatnością udzielanego przez państwo wsparcia i przekonaniem o obowiązku wspierania obywateli w sprawach socjalnych przez państwo a trwałością powstających spontanicznie w warunkach kryzysowych sieci wsparcia nieformalnego jest raczej niska, a w niektórych wymiarach umiarkowana. Nie zmienia to faktu, że przekonanie o obowiązku państwa w sprawach socjalnych obywateli osiąga w naszych badaniach najwyższą średnią i jest powszechnie akceptowane przez respondentów.

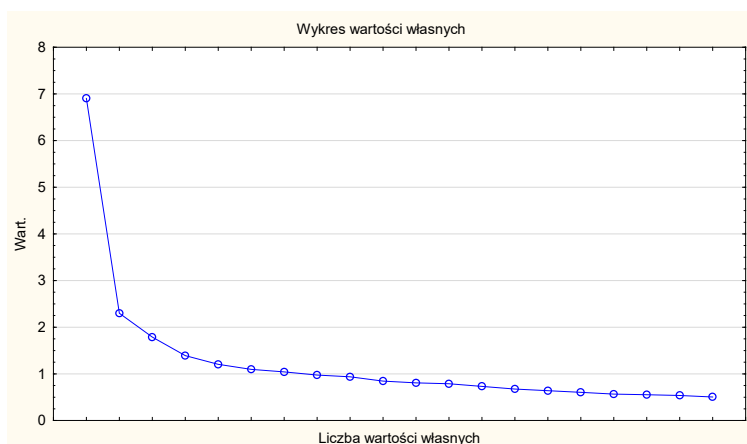
Weryfikując drugą hipotezę, przeprowadzono analizę korelacyjną między trwałością uczestnictwa w sieci nieformalnego wsparcia a identyfikacją ze społecznością lokalną i orientacją wspólnotową. Zależność pomiędzy obecnym i planowanym zaangażowaniem w działania wspólnotowe a poczuciem przynależności do społeczności lokalnej, deklarowanym stałym i systematycznym udziałem w działaniach na rzecz innych, przekonaniem o trwałości skłonności

ludzi do wspierania innych po pandemii, identyfikacją ze społecznością lokalną, są na poziomie umiarkowanym i wahają się dla wskazanych zmiennych pomiędzy 0,32 a 0,42. Oznacza to, że siła związku pomiędzy obecnym i planowanym zaangażowaniem w działania wspólnotowe a poczuciem przynależności do społeczności lokalnej, deklarowanym stałym i systematycznym udziale w działaniach na rzecz innych, przekonaniu o trwałości skłonności ludzi do wspierania innych po pandemii, identyfikacją ze społecznością lokalną jest umiarkowana.

Badania pokazały także, że zależność pomiędzy udzielaniem wsparcia w sytuacji kryzysowej a deklarowanym stałym i systematycznym udziałem w działaniach na rzecz innych jest umiarkowana i wynosi 3,42, co potwierdza nietrwałość wytworzonych w czasie pandemii sieci pomocowych.

W kolejnym etapie w celu wyjaśnienia wzajemnego powiązania zmiennych obserwowalnych użyto eksploracyjnej analizy czynnikowej. Przeprowadzono test osypiska Cattella dla zidentyfikowania liczby czynników, od którego na prawo występuje spadek wartości własnych. Wykres wartości własnych wnoszonych do modelu poprzez poszczególne czynniki zaprezentowano na rysunku 5.

Rysunek 5. Wykres osypiska wartości własnych dla czynników wpływających na funkcjonowanie sieci wsparcia w środowisku lokalnym

Źródło: wyniki badań własnych.

Z analizy rysunku 5 wynika, że przy wyodrębnionych czynnikach ostro opadająca krzywa zamienia się w łagodne osypisko czynnikowe. Oznacza to, że następne wyodrębnione czynniki zawierają już niedużo informacji, a więc zostają odrzucone. Do dalszej analizy wybrano zatem model składający się z sześciu czynników. W tabeli 2 przedstawiono macierz wartości własnych dla wyodrębnionych czynników. Przyjęto, że minimalna wartość korelacji, kwalifikująca ją jako istotną, wynosi 0,67.

Tabela 2. Macierz wartości własnych dla czynników opisujących funkcjonowanie sieci wsparcia w środowisku lokalnym

Czynnik	Wartość własna	Procent ogółu wariacji	Skumulowana wartość własna	Procent skumulowany
1	6,90	24,65	6,90	24,65
2	2,30	8,21	9,20	32,87
3	1,80	6,39	11,00	39,25
4	1,40	4,97	12,40	44,22
5	1,20	4,30	13,60	48,52
6	1,10	3,91	14,70	52,44

Źródło: wyniki badań własnych.

Wartość własna informuje o tym, o ile razy więcej wariacji wyjaśnia zidentyfikowany czynnik w porównaniu do wariacji wyjaśnianej przez jedną zmienną. Zatem wariacje wyodrębniane przez czynniki stają się wartościami własnymi. Z tabeli 2 wynika, że pierwszy czynnik ma największą wartość własną (6,90) i wyjaśnia aż 24,65% ogółu wariacji. Pokazuje to siłę przekonań badanych o dominującej roli państwa w działaniach pomocowych. Dla kolejnych czynników te wartości są znacznie mniejsze. Widać więc, że pierwszy czynnik najlepiej odwzorowuje strukturę poziomego wsparcia, co weryfikuje hipotezę 1.

W tabeli 3 zamieszczono wyniki zastosowania analizy głównych składowych do zbioru 28 zmiennych obserwowalnych (determinantów uczestnictwa w sieci). Ładunki czynnikowe interpretuje się jako korelacje między czynnikami a zmiennymi.

Tabela 3. Macierz ładunków czynnikowych dla uczestnictwa w sieci wsparcia w środowisku lokalnym

Zmienna	Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3	Czynnik 4	Czynnik 5	Czynnik 6
1	0,192205	0,041553	0,104962	0,790316	0,050826	0,068082
2	0,067246	0,245370	0,129670	0,506877	0,144144	0,214938
3	0,151793	0,050473	0,319910	0,573271	0,136308	0,259671
4	0,023413	0,321283	0,364936	0,073372	0,022163	0,093587
5	0,016604	0,180964	0,679151	0,305645	0,016526	0,015870
6	0,085049	0,156217	0,642495	0,330159	0,106691	0,054795
7	0,641245	0,063800	0,240297	0,048195	0,078761	0,093491
8	0,475177	0,092744	0,471658	0,164315	0,103637	0,177671
9	0,314892	0,042842	0,530213	0,087710	0,191951	0,166284

10	0,330673	0,021270	0,635376	0,043343	0,117082	0,046477
11	0,636206	0,069374	0,230910	0,188312	0,008917	0,088678
12	0,794613	0,011597	0,196591	0,028582	0,018290	0,043939
13	0,755571	0,011183	0,073069	0,082360	0,058339	0,048177
14	0,196127	0,073400	0,346678	0,432936	0,296766	0,236460
15	0,202717	0,105797	0,482519	0,155499	0,198734	0,178495
16	0,234275	0,080252	0,218153	0,747839	0,065470	0,046315
17	0,093330	0,733692	0,122154	0,086394	0,137692	0,051361
18	0,616603	0,279532	0,058848	0,275653	0,081122	0,027759
19	0,647723	0,222049	0,058145	0,285706	0,024755	0,065153
20	0,432287	0,369473	0,017574	0,116062	0,128842	0,012488
21	0,116959	0,138426	0,116070	0,026618	0,763318	0,054751
22	0,231114	0,049637	0,083269	0,367898	0,082449	0,363042
23	0,045079	0,059772	0,003630	0,133545	0,740280	0,167167
24	0,023428	0,178460	0,112078	0,132125	0,005971	0,683093
25	0,054641	0,067838	0,168382	0,096189	0,093305	0,758177
26	0,208483	0,340850	0,112406	0,184773	0,039368	0,508415
27	0,033907	0,611182	0,023589	0,067921	0,002531	0,417799
28	0,075327	0,693224	0,160629	0,034880	0,007328	0,124574
War.wyj.	3,777831	2,102097	2,722737	2,669922	1,447824	1,962988
Udział	0,134923	0,075075	0,097241	0,095354	0,051708	0,070107

Źródło: wyniki badań własnych.

Skumulowana wartość własna dla tych dziewięciu wyodrębnionych czynników wynosi 14,70. Oznacza to, że tak wyodrębniony układ czynników wyjaśnia 54,44% całkowitej wariancji. Uzyskany model pomiarowy przedstawiono na rysunku 6, gdzie zmienne ukryte są reprezentowane za pomocą kół, a relacje regresyjne przedstawiono za pomocą linii prostych.

Analiza tabel 2 i 3 pozwala wywnioskować, że prezentowany model jest konstruktem wielowymiarowym, składającym się z 6 czynników. Zgodnie z sugerowanym w literaturze podejściem przyjęto, że nazwy czynników będą pochodzić od zmiennych o największych ładunkach czynnikowych.

Rysunek 6. Model determinantów uczestnictwa w sieci wsparcia w środowisku lokalnym

Źródło: wyniki badań własnych.

Tabela 4. Czynniki i zmienne obserwowalne, które je konstytuują

Numer czynnika	Nazwa czynnika	Nr zmiennej ładującej czynnik
1	Adekwatność publicznego wsparcia	12, 13
2	Obowiązek wspierania obywateli przez państwo w sprawach socjalnych	17
3	Kryzysowa sytuacja jako bodziec do pomocy	5
4	Poczucie przynależności do społeczności lokalnej	1, 16
5	Indywidualistyczna orientacja członków społeczności lokalnej	21, 23
6	Wspólnotowa orientacja członków społeczności lokalnej	24, 25

Źródło: wyniki badań własnych.

Przeprowadzona analiza czynnikowa pokazuje, iż wszystkie wyodrębnione w modelu czynniki wyjaśniają łącznie 54,44% całkowitej wariancji, co weryfikuje hipotezę 2. Skale pomiarowe okazują się rzetelne, przekraczając wartość graniczną 0,67.

Uzeregowanie czynników determinujących funkcjonowanie i trwałość sieci wsparcia w środowisku lokalnym przedstawiono ze względu na wyjaśniany odsetek wariancji, pokazuje dominującą rolę oczekiwań dotyczących wsparcia ze strony sektora publicznego, co sprawia, że działania nieformalne nie są wartościowane adekwatnie do ich roli. Czynniki kryzysowe powodują wzrost aktywności pomocowej, jednakże nie przekłada się ona na trwałość sieci pomocowych. Wyraźnie pokazuje to zróżnicowanie przekonań co do trwałości skłonności ludzi do wspierania innych po pandemii (najniżej wyceniana zmienna), jak i deklaracji dotyczących obecnego i planowanego zaangażowania badanych w działania wspólnotowe. Wysoka ranga wśród tych czynników poczucia przynależności do środowiska lokalnego i identyfikacji lokalnej sprawia, iż jednym z najważniejszych wezwań dla lokalnych systemów pomocy społecznej jest budowanie wspólnoty i organizowanie społeczności lokalnej, które pozwala na aktywizację i usamodzielnienie osób wykluczonych oraz całych społeczności, a także na kreowaniu wspólnoty troski, gdzie ludzie dbają o miejsce, w którym żyją, o swoich sąsiadów i osoby słabsze.

Podsumowanie

Wsparcie społeczne jako instrument przywracania dobrostanu jednostek nabiera szczególnego znaczenia w warunkach kryzysowych. Doświadczenia pandemiczne, jak i późniejsze związane z kryzysem migracyjnym wywołanym wojną na Ukrainie pokazują zaangażowanie i wolę wsparcia w sytuacjach wywołanych zewnętrznymi bodźcami. Działania te wspierają jednostki, pozwalają im na adaptacje do nowych, często trudnych warunków. Działania te są jednak nieciągłe, nie stanowią stabilnych sieci pomocowych w lokalnym wymiarze. Przeprowadzone analizy potwierdzają, że czynnikiem, który ma wpływ na nieciągłość tej sieci, jest przekonanie o obowiązku takich działań wspierających ze strony sektora publicznego. Otrzymywane wsparcie nie przekłada się na aktywność wzajemną. Trwałość sieci wsparcia w największym zakresie determinuje identyfikacja lokalna, poczucie przynależności lokalnej i wyznawane wartości wspólnotowe. Analiza czynnikowa pozaosobowościowych determinantów uczestnictwa w sieci pozwoliła na zidentyfikowanie sześciu jego wymiarów, które wyjaśniają 54,44% całkowitej wariancji, a w skład modelu pomiarowego weszło 6 spośród 28 pierwotnie proponowanych wskaźników. Wykorzystując zbudowany model pomiarowy, stwierdzono, że warto uwypuklić rolę nieformalnego wsparcia oferowanego przez członków wspólnoty, zarówno w wymiarze psychicznym, jak i w innych formach. Kluczowym zadaniem jest budowanie wspólnoty i rozwijanie wspólnotowej orientacji, pokazanie korzyści z działań wspólnych. Jest to zadanie dla wszystkich uczestników życia społecznego, nie

tylko szkół i pracowników pomocy społecznej. Jeśli deinstytucjonalizacja ma w przyszłości wyznaczać kierunek systemowych rozwiązań w pomocy społecznej, to środowiskowa praca socjalna i powszechne usługi adresowane do wszystkich członków zbiorowości mogą stać się bodźcami wzmacniającymi trwałość sieci społecznych, ale też z drugiej strony ich trwałość jest warunkiem implementacji nowego ładu społecznego.

Bibliografia

- Boksański Z., *Zmiana społeczna i jednostka we współczesności*, „Przegląd Socjologiczny” 2016, nr 3 (65), s. 9–22.
- Buchner A., Majchrzak M., Wierzbicka M., *Edukacja zdalna w czasie pandemii. Raport z badań*, Centrum Cyfrowe, Warszawa 2020.
- Danecka M., Matejek J., Mirosław J., *Dylematy rodzinnej pieczy zastępczej w czasie pandemii COVID-19 – Analiza jakościowa*, „Polityka Społeczna” 2021, nr 4 (565), s. 1–7.
- Gagacka M., *Wartość czy instrument w lokalnej polityce społecznej*, w: *Wokół polityki społecznej*, red. K. Głąbicka, M. Grewiński, Wydawnictwo Politechniki Radomskiej, Polskie Towarzystwo Polityki Społecznej, Radom–Warszawa 2008, s. 143–168.
- Glac W., Zdebska E., *Wsparcie osób z niepełnosprawnościami i ich rodzin w sytuacji pandemii*, w: *Wyzwania dla polityki społecznej w kontekście pandemii koronawirusa*, red. N. Pikuła, M. Grewiński, E. Zdebska, W. Glac, Wydawnictwo „Scriptum”, Kraków 2020, s. 109–123.
- Iwińska M., Matejek J., *Pomoc i wsparcie rodziny z doświadczeniem przemocy w czasie pandemii*, w: *Wyzwania dla polityki społecznej w kontekście pandemii koronawirusa*, red. N. Pikuła, M. Grewiński, E. Zdebska, W. Glac, Wydawnictwo „Scriptum”, Kraków 2020, s. 89–108.
- Kaczmarczyk S., *Badania marketingowe. Metody i techniki*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.
- Knieć W., Marcysiak T., Piszczek E., *Wiejskie organizacje pozarządowe w Polsce w czasie pandemii COVID-19*, „Kwartalnik Trzeci Sektor” 2022, nr 1–2 (61–62), s. 36–50.
- Kosewska B., Kruś-Kubaszewska K., *Wolontariat w obliczu pandemii – stan, możliwości oraz wyzwania dla pokolenia X, Y, Z*, „Praca Socjalna” 2021, nr 4 (36), s. 205–223.
- Kotlarska-Michalska A., *Wielopropblematowość sytuacji kryzysowych a system wsparcia*, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja” 2021, nr 1 (21), s. 17–38.
- Latour B., *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*, Oxford University Press, Oxford 2007.
- Lenart-Kłóś K., Szyszka M., Zaborowska A., *Coping Strategies of Social Service Clients over the Course of the COVID-19 Pandemic: Qualitative Research on Social Workers in Poland*, „Health & Social Care in the Community” 2023, DOI: 10.1155/2023/7279613.
- Malarecki M., Suliga K., *Pracujący rodzice w dobie pandemii COVID-19 – wyzwania i perspektywy*, w: *Rodzina i szkoła wobec pandemii COVID-19*, red. A. Regulska, M. Czarnecka, A. Najda, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2021, s. 33–41.
- Mariański J., Zaręba S.H., *Rodzina jako wartość w czasie pandemii*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2021, nr 2 (13), s. 5–21.
- Mielczarek-Żejmo A., *Pojęcie traumy w naukach społecznych*, „Kultura i edukacja” 2005, nr 1, s. 7–21.
- Młyński J., *Rodzina w sytuacji pandemii koronawirusa COVID-19 jako wyzwanie dla polityki lokalnej*, w: *Wyzwania dla polityki społecznej w kontekście pandemii koronawirusa*, red. N. Pikuła, M. Grewiński, E. Zdebska, W. Glac, Wydawnictwo „Scriptum”, Kraków 2020, s. 69–88.

- Necel R., *Lokalna wspólnota wobec kryzysu wywołanego pandemią COVID-19 na przykładzie doświadczeń współpracy pracowników wielkopolskich instytucji pomocy społecznej z lokalnymi partnerami*, „Rozwój regionalny i polityka regionalna” 2022, nr 5 (62), s. 13–29.
- Nowak A.W., *Ontologia a aksjologia – co możemy zyskać, a co stracić, używając teorii aktora-sieci? Diagnoza wstępna*, „Prace Kulturoznawcze” 2015, t. 18, s. 65–79.
- Opozda D., *System rodzinny wobec sytuacji trudnej spowodowanej pandemią COVID-19 – perspektywa pedagogiczna*, w: *Rodzina i szkoła wobec pandemii COVID-19*, red. A. Regulska, M. Czarnecka, A. Najda, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2021, s. 11–21.
- Ptaszek G., Stunża G.D., Pyżalski J., Dębski M., Bigaj M., *Edukacja zdalna: co stało się z uczniami, ich rodzicami i nauczycielami*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2020.
- Sęk H., *O wieloznacznych funkcjach wsparcia społecznego*, w: *Psychologia kliniczna i psychologia zdrowia*, red. I. Cierpiąłkowska, H. Sęk, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 2001, s. 13–32.
- Sęk H., *Wprowadzenie do psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007.
- Sęk H., Cieślak R., *Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne*, w: *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*, red. H. Sęk, R. Cieślak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
- Siewiora J., *Rodzina jako świadek wartości w okresie pandemii. Szkic aksjologiczny*, „Roczniki Pedagogiczne” 2021, nr 2 (13), s. 91–106.
- Sozański T., *Sieć społeczna*, w: *Encyklopedia socjologii*, t. 4, Oficyna Naukowa, Warszawa 2002, s. 28.
- Sztompka P., *Socjologia*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2003.
- Sztompka P., *Trauma wielkiej zmiany. Społeczne koszty transformacji*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2000.
- Theiss M., *Perspektywa sieci społecznych w badaniach lokalnej polityki społecznej*, „Problemy Polityki Społecznej Studia i Dyskusje” 2013, nr 3 (22), s. 105–111.
- Wojciszke B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2002.
- Zaręba S.H., Choczyński M., *Rodzina i religia w czasie pandemii. Raport z ogólnopolskich badań socjologicznych PPPIW wśród młodzieży akademickiej w 2020 roku*, „Collectanea Theologica” 2020, nr 4 (90), s. 157–172.
- Ziębińska B., *Pomoc ludziom starszym w czasie pandemii*, w: *Wyzwania dla polityki społecznej w kontekście pandemii koronawirusa*, red. N.G. Pikuła, M. Grewiński, E. Zdebska, W. Glac, Wydawnictwo „Scriptum”, Kraków 2020, s. 51–72.
- Żywno M., *Wolontariat w dobie pandemii COVID-19*, „Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne”, t. 38, s. 131–144.